

The Conflict of Interests between Iran and Turkiye in Iraq; An Analvsis Based on the Neorealist Theory

Omid Azizyan¹

Sajad Rostami²

Abstract

This study examines the simultaneous pattern of conflict and cooperation between the Islamic Republic of Iran and the Republic of Turkey in Iraq. In light of recent geopolitical developments, from the fight against ISIS and the political dynamics of the Kurdistan Region to the “Development Road” project and the redefinition of Turkey’s relations with the central government in Baghdad and Arab states, the foreign policies of both countries in Iraq have entered a new phase. Turkey, while maintaining its presence and influence in the northern regions and sustaining extensive economic interactions with the Kurdistan Region, has also expanded its political and economic cooperation with the central government. In contrast, Iran, by preserving strategic ties with Baghdad and Shia political groups, seeks to maintain its security and economic influence. This situation has simultaneously created grounds for competition in geopolitical, energy, and cultural spheres, as well as opportunities for cooperation in border security, trade, and addressing common threats. The study, grounded in the neorealist theory that emphasizes the role of the international system’s structure and power competition, aims to analyze the behavioral patterns of these two actors in Iraq. The central research question is: “How does the conflict of interests between Iran and Turkey in Iraq influence their foreign policies, and what implications does it have for regional stability?” Based on this question, the research hypothesis posits that the strategic rivalry between Iran and Turkey in Iraq, driven by geopolitical, security, economic, and cultural divergences, has led to the adoption of reciprocal and divergent policies that challenge Iraq’s internal stability and regional security. The methodology is descriptive and analytical, relying on data collected from library sources, official documents, and up-to-date reports from research centers. The findings indicate that recent trends in investment, security developments, and regional relations have further complicated the competition–cooperation pattern between the two countries, producing multidimensional implications for Iraq’s future and the balance of power in the Middle East.

Keywords: Iraq, Iran, Turkey, conflict of interests, neorealism.

-
1. Assistant Professor, Department of Political Science, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran (Corresponding Author).
o.azizyan@uok.ac.ir
 2. PhD Student in Political Science, Razi University, Kermanshah, Iran.
sajadrostami.iran@gmail.com

Mesopotamian Political Studies, 2025, Vol. 4, Issue 1, pp. 73-106.

Received: 19 July 2025, **Accepted:** 25 August 2025

Doi: 10.22126/mps.2025.12453.1071

Copyright © The Authors
Publisher: Razi University.

Extended Abstract

1. Introduction

The geopolitical landscape of Iraq has become a primary arena for strategic competition between two regional powers, the Islamic Republic of Iran and the Republic of Türkiye. Following the fall of Saddam Hussein's regime in 2003, the resulting power vacuum and Iraq's inherent structural weaknesses have allowed neighboring states to expand their influence. This study examines the complex, simultaneous pattern of conflict and cooperation between Iran and Türkiye within Iraq. The central research question is: *How does the conflict of interests between Iran and Türkiye in Iraq influence their foreign policies, and what implications does it have for regional stability?* The hypothesis posits that their strategic rivalry, driven by geopolitical, security, economic, and cultural divergences, leads to reciprocal and divergent policies that challenge Iraq's internal stability and regional security.

2. Theoretical framework

This research is grounded in **Neorealist theory**, specifically the structural realism of Kenneth Waltz. The framework posits that the anarchic nature of the international system forces states, as rational, self-help units, to prioritize their security and seek to increase their relative power. Cooperation is fragile and temporary, as structural uncertainty and the "security dilemma" make long-term trust impossible. Scholars like Joseph Grieco further argue that states are reluctant to cooperate lest others gain a relative advantage.

This theory provides a powerful lens to analyze Iran-Türkiye relations in Iraq. Their competition is not merely a product of ideological differences or historical animosity but is a structural response to the anarchic regional environment. Both nations are engaged in a continuous effort to balance against each other's influence to secure their national interests, explaining why tactical cooperation (e.g., against ISIS) does not negate their underlying strategic rivalry.

3. Methodology

The study employs a descriptive-analytical methodology. Data is collected through a comprehensive review of existing literature, including primary and secondary sources such as academic books, journal articles, official documents, and up-to-date reports from international research centers and institutes. This qualitative approach allows for a nuanced analysis of the multifaceted dimensions (political, security, economic, cultural) of the Iran-Türkiye rivalry and its consequences for Iraq.

4. Discussion

The analysis reveals a multidimensional rivalry:

- **Security Dimension:** Iran seeks to maintain its "strategic depth" by supporting the central government in Baghdad and Shia militias (e.g., Popular Mobilization Forces - PMF) to ensure a stable western border and counter threats like ISIS. Türkiye's primary security concern is the Kurdistan Workers' Party (PKK), using cross-border military operations in Northern Iraq to combat what it considers a terrorist threat to its territorial integrity. Each views the other's security activities as a threat to its own influence.
- **Economic Dimension:** Competition is evident in trade, energy, and infrastructure projects. Türkiye, with a more dynamic economy, is a major trade partner and is advancing the "Development Road" project to enhance its role as an energy and trade corridor. Iran, despite facing sanctions, remains a crucial supplier of electricity and gas to Iraq and leverages religious tourism for economic and cultural influence.
- **Cultural-Identity Dimension:** Both states employ soft power. Iran utilizes religious ties, seminary education in Qom, and media outlets to reinforce Shia identity and its ideological narrative. Türkiye promotes a neo-Ottoman identity through cultural institutes (e.g., Yunus Emre), schools, and media (e.g., TRT Avaz) to appeal to Sunni Arab and Turkmen communities. This cultural competition often exacerbates Iraq's existing ethnic and sectarian divides.

The study finds that this multi-level competition, while containing elements of tactical cooperation, ultimately complicates Iraq's political landscape, weakens its central government's authority, and poses a significant challenge to its long-term stability and cohesion.

5. Conclusion and Suggestions

The research confirms its hypothesis, demonstrating that the Iran-Türkiye rivalry in Iraq is a quintessential example of neorealist power competition. Driven by the structural imperatives of an anarchic international system, both nations pursue policies aimed at maximizing their relative power and security, leading to a complex dynamic that simultaneously creates grounds for conflict and limited cooperation.

The findings suggest that a realistic understanding of this competitive relationship is essential for managing regional tensions. Future stability depends on the ability of the Iraqi state to assert its sovereignty and manage these competing influences. The study concludes by proposing several avenues for future research, including: conducting field studies within Iraq to gauge local impacts, analyzing the role of extra-regional actors

(e.g., the U.S., Israel, Arab states), undertaking comparative studies of Iranian and Turkish policies in other regional crises (e.g., Syria), and using updated economic data to precisely track the evolving trade and investment dynamics between the three nations.

تضاد منافع ایران و ترکیه در عراق؛ تحلیلی بر مبنای نظریه نوواقع گرایی

امید عزیزیان^۱

سجاد رستمی^۲

چکیده

این پژوهش به بررسی الگوی همزمان تضاد و همکاری جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه در عراق می‌پردازد. در پرتو تحولات ژئوپلیتیکی دهه اخیر از مبارزه با داعش و تحولات اقلیم کردستان تا پروژه «جاده توسعه» و بازتعریف روابط ترکیه با دولت مرکزی بغداد و کشورهای عربی، سیاست خارجی دو کشور در عراق وارد مرحله‌ای جدید شده است. ترکیه ضمن تداوم حضور و نفوذ در مناطق شمالی و تعامل اقتصادی گسترده با اقلیم کردستان، همکاری‌های سیاسی و اقتصادی با دولت مرکزی را نیز گسترش داده است. در مقابل، ایران با حفظ پیوندهای راهبردی با بغداد و گروه‌های سیاسی شیعه، در پی تداوم نفوذ امنیتی و اقتصادی خود است. این وضعیت همزمان بستر رقابت در حوزه‌های ژئوپلیتیکی، انرژی و نفوذ فرهنگی و نیز زمینه همکاری در امنیت مرزها، تجارت و مقابله با تهدیدات مشترک را ایجاد کرده است. در پژوهش حاضر، بر پایه نظریه نوواقع گرایی که بر نقش ساختار نظام بین‌الملل و رقابت قدرت‌ها تأکید دارد، تلاش شده الگوی رفتاری این دو بازیگر در عراق تحلیل شود. پرسش اصلی پژوهش این است که تضاد منافع ایران و ترکیه در عراق چگونه بر سیاست خارجی این دو کشور تأثیر می‌گذارد و چه پیامدهایی برای ثبات منطقه‌ای در پی دارد. بر این اساس، فرضیه پژوهش چنین است که رقابت راهبردی ایران و ترکیه در عراق، به دلیل تعارض منافع ژئوپلیتیکی، امنیتی، اقتصادی و فرهنگی، موجب اتخاذ سیاست‌های متقابل و واگرا شده که ثبات داخلی عراق و امنیت منطقه‌ای را با چالش مواجه می‌سازد. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است و داده‌ها از طریق منابع کتابخانه‌ای، اسنادی و گزارش‌های به‌روز مراکز پژوهشی گردآوری شده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد که روندهای جدید سرمایه‌گذاری، تحولات امنیتی و روابط منطقه‌ای، الگوی رقابت-همکاری دو کشور را پیچیده‌تر کرده و پیامدهای چندبعدی برای آینده عراق و موازنه قدرت در خاورمیانه به همراه دارد.

واژه‌های کلیدی: عراق، ایران، ترکیه، تضاد منافع، نوواقع گرایی.

۱. استادیار، گروه علوم سیاسی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران (نویسنده مسئول).

o.azizyan@uok.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

sajadrostami.iran@gmail.com

۱. مقدمه

تحولات ژئوپلیتیکی منطقه غرب آسیا در دهه‌های اخیر، به‌ویژه پس از سقوط رژیم بعث در عراق در سال ۲۰۰۳، زمینه‌ساز رقابت و تنش میان قدرت‌های منطقه‌ای شده است. این تحولات نشان‌دهنده بازتوزیع نفوذ و بازتعریف مناسبات قدرت در منطقه است که از یک سو با تغییر ساختار دولت‌ها و از سوی دیگر با ظهور بازیگران جدید منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای همراه بوده است. عراق با توجه به موقعیت ژئواستراتژیک، منابع غنی انرژی، تنوع قومی و مذهبی و مرزهای مشترک با ایران و ترکیه، به یکی از اصلی‌ترین میدان‌های رقابت میان این دو کشور تبدیل شده است.

جمهوری اسلامی ایران، با تکیه بر نفوذ تاریخی و مذهبی خود در عراق، تلاش دارد از طریق حمایت از دولت مرکزی، گروه‌های شیعه و ساختارهای همسو با محور مقاومت، وضع موجود را تثبیت نماید. سرنوشتی رژیم صدام حسین فرصت مناسبی برای ایران فراهم کرد تا عمق راهبردی خود را در عراق گسترش دهد، به‌ویژه از طریق بهره‌گیری از ظرفیت‌های دیپلماسی هوشمند و شبکه‌های حامی ایران در ساختارهای قدرت عراق که بر پایه عنصر هویت مشترک شیعی شکل گرفته است.

در مقابل، جمهوری ترکیه با سیاست «نوع‌نمائی‌گری» و تقویت روابط با اقلیم کردستان، جوامع سنی و ترکمن‌های عراق، در پی احیای نقش منطقه‌ای خود است. دو راهبرد «عمق راهبردی» و «صفر کردن مسائل» با همسایگان چارچوب سیاست خارجی ترکیه را شکل داده و این کشور را قادر ساخته است تا با تمرکز بر تثبیت موقعیت خود در غرب آسیا، خلیج فارس و شمال آفریقا، نقش مؤثری در تحولات منطقه ایفا کند. روابط ترکیه با کشورهای منطقه در سال‌های اخیر شاهد تغییرات قابل‌توجهی بوده است. گسترش همکاری‌ها با عربستان سعودی، امارات، مصر و سایر بازیگران منطقه‌ای، در کنار تمرکز بر تقویت روابط اقتصادی و سیاسی با اقلیم کردستان و دولت مرکزی عراق، نشان‌دهنده تجدیدنظر ترکیه در رویکرد سیاست خارجی خود و کاهش حساسیت نسبت به رقابت با ایران در برخی حوزه‌هاست، هرچند رقابت‌ها در زمینه نفوذ منطقه‌ای و مسائل اقتصادی همچنان ادامه دارد.

با توجه به این سیاست‌های متفاوت، تعارض منافع میان تهران و آنکارا در عراق شکل گرفته است. ایران با گسترش نفوذ خود پس از سقوط صدام، اهداف منطقه‌ای خود را دنبال می‌کند؛ در حالی که حساسیت ترکیه نسبت به نفوذ رقیب سنتی خود موجب اتخاذ سیاست‌های فعالانه‌تر

آنکارا در عراق شده است. اگرچه دو کشور در برخی مقاطع منافع مشترک تاکتیکی داشته‌اند، اما اغلب حضور آن‌ها در عراق با اهداف راهبردی متضاد همراه بوده است.

پرسشی که پیش می‌آید این است که تضاد منافع ایران و ترکیه در عراق چگونه بر سیاست خارجی این دو کشور تأثیر می‌گذارد و چه پیامدهایی برای ثبات منطقه‌ای در پی دارد. بر همین اساس، می‌توان این فرضیه را مطرح کرد که رقابت راهبردی ایران و ترکیه در عراق، به دلیل تعارض منافع ژئوپلیتیکی، امنیتی، اقتصادی و فرهنگی، موجب اتخاذ سیاست‌های متقابل و واگرا شده است که ثبات داخلی عراق و امنیت منطقه‌ای را با چالش مواجه می‌سازد.

اهمیت این موضوع در آن است که فهم رقابت ایران و ترکیه در عراق، نه تنها برای تحلیل سیاست‌های خارجی این دو کشور ضروری است، بلکه برای درک وضعیت شکننده عراق و چگونگی تداوم یا بازسازی نظم منطقه‌ای در غرب آسیا نیز اهمیت بنیادین دارد. عراق هنوز با چالش‌هایی چون ضعف نهاد دولت، مداخلات خارجی و بحران‌های هویتی مواجه است و هرگونه تضاد منافع میان بازیگران کلیدی می‌تواند آثار مستقیمی بر ثبات داخلی و منطقه‌ای داشته باشد.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که رقابت ایران و ترکیه در سه سطح اصلی امنیتی، اقتصادی و فرهنگی جریان دارد. در حوزه امنیتی، تضادها حول حضور نظامی، حمایت از گروه‌های مسلح و نوع نگاه به حاکمیت دولت مرکزی نمود یافته است. در بعد اقتصادی، رقابت برای دسترسی به بازارهای عراق، منابع انرژی و مسیرهای ترانزیتی مشهود است. همچنین در بعد فرهنگی، هر دو کشور تلاش دارند از ابزارهای نرم قدرت برای جذب اقشار و گروه‌های مذهبی یا قومی استفاده کنند. این رقابت‌ها، در مجموع، ساختار سیاسی عراق را پیچیده‌تر کرده و بی‌ثباتی منطقه‌ای را نیز تشدید می‌کند.

بر این اساس، مطالعه موردی تضاد منافع ایران و ترکیه در عراق از دیدگاه نظریه نواقع‌گرایی^۱ چارچوب تحلیلی مناسبی برای شناخت الگوهای رفتار خارجی این کشورها و ارزیابی آینده نظم امنیتی در خاورمیانه فراهم می‌آورد.

۲. چارچوب نظری: نواقع‌گرایی و رقابت منطقه‌ای ایران و ترکیه در عراق

نظریه نواقع‌گرایی یا واقع‌گرایی ساختاری که به عنوان یکی از نظریه‌های پایه در روابط بین‌الملل شناخته می‌شود، توسط کنت والتز^۱ در کتاب تأثیرگذار نظریه سیاست بین‌الملل مطرح شد.

1. Neorealism

برخلاف واقع‌گرایی کلاسیک که رفتار دولت‌ها را نتیجه ذات خودخواهانه انسان می‌داند، در این نظریه ساختار نظام بین‌الملل در مرکز تحلیل قرار می‌گیرد. از دید والتز (۲۰۱۰: ۸۸)، نظام بین‌الملل به‌طور ساختاری آنارشیک است؛ به این معنا که در سطح بین‌المللی هیچ مرجع بالادستی برای تضمین نظم یا امنیت وجود ندارد.

برخلاف رئالیسم کلاسیک که استدلال می‌کند استراتژی‌های دولت ناشی از انتخاب عقلایی دولت است، در نظریه نئورئالیسم رفتار دولت محصول رقابت میان دولت‌ها یا جامعه‌پذیری^۲ آن‌ها در نظام بین‌المللی است که از ساختار آنارشیک نظام بین‌الملل نشأت می‌گیرد. بدین‌سان، این نظریه با نادیده گرفتن سطح واحدها، می‌کوشد تأثیرات ماندگار نظام بین‌المللی را شناسایی کند (Elman, 2007). در چنین نظمی، دولت‌ها به‌عنوان بازیگران عقلانی و نهادهای خودیاری‌گر^۳ عمل می‌کنند؛ یعنی هر دولت مسئول تأمین امنیت خود است و از آنجا که هیچ تضمینی برای نیت و رفتار سایر بازیگران وجود ندارد، دولت‌ها از اقدام برای افزایش قدرت نسبی خود ناگزیرند (Waltz, 2010: 105). این امر باعث می‌شود حتی دولت‌هایی که منافع مشترک دارند نیز وارد رقابت راهبردی شوند. والتز اوضاع داخلی را از محیط بین‌المللی متمایز می‌کند و معتقد است که در سیستم آنارشیک سیاست بین‌الملل، دولت‌ها مجبورند به‌گونه‌ای عمل کنند که در درجه اول امنیت آن‌ها را تضمین کند و این از سوی دیگر، خطرات درگیری بین آن‌ها را افزایش می‌دهد.

در بستر رقابت ایران و ترکیه در عراق، نظریه نوواقع‌گرایی به ما امکان می‌دهد تا فراتر از تحلیل‌های ایدئولوژیک یا فردگرایانه، به ساختارهای قدرت منطقه‌ای و تلاش دو کشور برای موازنه‌سازی متقابل بنگریم. ایران در پی حفظ وضع موجود، حمایت از دولت مرکزی و تقویت محور شیعی است؛ در حالی که تلاش ترکیه برای افزایش نفوذ در مناطق سنی‌نشین، اقلیم کردستان و جوامع ترکمن است.

بر اساس نظریه نوواقع‌گرایی، رفتار دولت‌ها در نظام بین‌الملل آنارشیک تابعی از ساختار نظام است و نه ویژگی‌های فردی یا تمایلات ایدئولوژیک رهبران. در این نظام، رقابت میان دولت‌ها اجتناب‌ناپذیر است و آن‌ها برای حفظ امنیت و بقا، از افزایش قدرت خود یا ایجاد موازنه با قدرت‌های رقیب ناگزیرند. این رویکرد سیاست خارجی دولت‌ها را به‌عنوان واکنشی به محیط

1. Kenneth Waltz

2. Sociability

3. Self-help Units

ساختاری و قواعد آنارشیک نظام بین الملل تفسیر می کند (Waltz, 2010: 88). در این چارچوب، فقدان یک مرجع جهانی واحد باعث می شود که هر بازیگر بین المللی با توجه به منافع و تهدیدات محیط پیرامونی خود، استراتژی هایی به منظور حفظ موقعیت و افزایش توان خود اتخاذ کند. بنابراین، رفتار کشورها نه صرفاً بر اساس تمایلات درونی یا اهداف ایدئولوژیک، بلکه به عنوان پاسخی سازگارانه به ساختار و فشارهای نظام آنارشیک قابل تحلیل است. در این زمینه، رقابت های منطقه ای میان قدرت هایی همچون ایران و ترکیه، نمونه ای بارز از تلاش برای کسب و تثبیت جایگاه راهبردی در محیطی پر تنش و رقابتی و ناشی از قواعد بنیادین نظام بین الملل است. از سوی دیگر، برخی نواقع گرایان همچون جوزف گریکو^۱ (۱۹۸۸: ۴۹۸) بر این باورند که حتی در شرایطی که همکاری ممکن است، بی اعتمادی ساختاری میان بازیگران موجب می شود تا دولت ها اغلب ترجیح دهند از رقابت صرف نظر نکنند، مگر آنکه موازنه قدرت به شدت به نفع یکی از طرفین باشد.

با توجه به این رویکرد، رقابت ایران و ترکیه در عراق بیش از آنکه ناشی از خصومت شخصی یا صرفاً تضاد ایدئولوژیک باشد، پاسخ ساختاری به نااطمینانی امنیتی در نظم منطقه ای است. به عبارتی، حضور ترکیه در شمال عراق و پافشاری بر عملیات نظامی علیه پ.ک.ک یا حمایت ایران از حشدالشعبی و گروه های شیعی، هر دو تلاشی برای تأمین امنیت از طریق افزایش نفوذ است. نکته مهمی که نواقع گرایی روشن می سازد این است که در چنین ساختاری، حتی همکاری های ظاهری (مانند همکاری های کوتاه مدت ایران و ترکیه علیه داعش یا در قالب نشست های آستانه) نمی تواند ماهیت بلندمدت رقابت را خنثی کند؛ زیرا محیط آنارشیک بین الملل، بی اعتمادی و موازنه سازی را اجتناب ناپذیر می سازد (Waltz, 2010: 113-117).

بر اساس دیدگاه نواقع گرایی، رقابت میان ایران و ترکیه در عراق نمی تواند صرفاً مسئله ای دوجانبه تلقی گردد، بلکه باید در چارچوب ساختار منطقه ای و قواعد حاکم بر نظام بین الملل بررسی شود. این نظریه بر این اصل تأکید دارد که در نظام آنارشیک جهانی، دولت ها برای تضمین امنیت و افزایش قدرت خود از رقابت و ایجاد موازنه با سایر بازیگران منطقه ای و فرامنطقه ای ناگزیرند. در دوره اخیر، ایران با تمرکز بر حفظ نفوذ تاریخی و مذهبی خود و حمایت از دولت مرکزی عراق و گروه های شیعی، به دنبال تثبیت عمق راهبردی خود است؛ در حالی که ترکیه با

1. Joseph Grieco

تمرکز بر تقویت روابط با اقلیم کردستان، جوامع سنی و ترکمن‌ها و توسعه همکاری‌های اقتصادی و امنیتی با دولت مرکزی، نفوذ خود را در عراق گسترش می‌دهد. این تعامل رقابتی که ترکیبی از ابزارهای سخت و نرم قدرت است نه تنها بازتابی از منطق رقابت نواقع گرایانه میان دو قدرت منطقه‌ای است، بلکه پیچیدگی‌ها و شکنندگی ساختار سیاسی و امنیتی عراق را نیز تشدید کرده و روند ثبات منطقه‌ای را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

۳. ابعاد تضاد منافع ایران و ترکیه در عراق

ترکیه به دلایل سیاسی، امنیتی، ایدئولوژیک و اقتصادی در روابط خارجی خود با ایران همواره با چالش‌هایی مواجه بوده است. از این دیدگاه، باید به موارد زیر اشاره کرد: نخست، ترکیه خود را وارث امپراتوری عثمانی می‌داند و این امپراتوری‌ها همواره با امپراتوری فارس و صفوی به‌عنوان یک کشور شرقی درگیری داشته‌اند. دوم، پس از فروپاشی شوروی، ترکیه دیدگاه‌های پان‌ترکیسم را مطرح کرد؛ به‌طوری که بخش‌هایی از مناطق شمال‌غربی ایران مانند اردبیل، زنجان و آذربایجان در حوزه‌های زبانی و فرهنگی نفوذ آن‌ها قرار دارد. سوم، رویکردهای سیاسی و مذهبی ایران و ترکیه متفاوت است. سیاست خارجی ایران بر اصول مذهبی تأکید دارد؛ در حالی که ترکیه در دهه‌های قبل از ۲۰۰۲ اصول لائیسزم را در اداره کشور و سیاست خارجی دنبال می‌کرد و این تفاوت‌ها در مقاطعی به بحران‌های دیپلماتیک و حتی تنش‌های نظامی محدود، به‌ویژه در اوایل دهه ۱۹۹۰ و پس از حمله آمریکا به عراق در سال ۲۰۰۳ انجامید و روابط دو کشور را پیچیده کرد. سیاست خارجی حزب حاکم عدالت و توسعه را در قالب مفهوم و الگوی نوعثمانی‌گرایی این حزب تفسیر و تحلیل کرد که اولین بار در دوران تورگوت اوزال پایه‌گذاری شد و هدف آن برقراری مناسبات گسترده و همه‌جانبه با همه کشورهای اطراف ترکیه بود (دهقانی فیروزآبادی و فتحعلی، ۱۳۹۸: ۱۸۲). البته با توجه به واقعیت‌های منطقه‌ای تحت رهبری حزب عدالت و توسعه، سیاست خارجی ترکیه به‌طور فزاینده‌ای عناصر ایدئولوژیک و مذهبی را دربر گرفته است، به‌ویژه در تعامل با جوامع سنی در عراق و سوریه به‌عنوان بخشی از چشم‌انداز نوعثمانی برای گسترش نفوذ در خاورمیانه که شامل استفاده از ابزارهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی برای افزایش نفوذ منطقه‌ای و تثبیت حضور خود در مناطق استراتژیک با جمعیت عمدتاً سنی می‌شود (Cagaptay, 2017: 123). این تغییر باعث شد ترکیه با بهره‌گیری از ابزارهای سیاسی، امنیتی و فرهنگی نفوذ

خود را در شمال و غرب عراق گسترش دهد؛ در حالی که ایران همچنان بر حمایت از گروه‌های شیعه و تثبیت نفوذ تاریخی خود تمرکز داشت.

به هر حال، موارد فوق پیش‌زمینه مناسبی برای درک ادامه موضوع تضاد منافع ایران و ترکیه فراهم می‌کند. اساس و ریشه‌های سیاسی دو کشور ناسازگار و ناهماهنگ است که این اختلافات در برخورد با مسائل منطقه‌ای و جهانی مشکلات گسترده‌ای ایجاد می‌کند و منافع دو کشور را در عراق و سایر عرصه‌های منطقه‌ای در تقابل قرار می‌دهد.

۳-۱. ابعاد و پیامدهای سیاسی و امنیتی رقابت ایران و ترکیه در عراق

جمهوری اسلامی ایران و ترکیه دو قدرت منطقه‌ای مهم در خاورمیانه به شمار می‌آیند که هریک در تلاش‌اند تا برتری سیاسی و ایدئولوژیک خود را در منطقه به نمایش بگذارند. آن‌ها می‌کوشند تا با صدور الگوهای حکمرانی و سیاست‌گذاری خاص خود، سایر کشورهای منطقه را در راستای اهداف خود همسو سازند و نفوذ خود را گسترش دهند. در این میان، عراق کشوری است که به دلیل ضعف‌های ساختاری و بحران‌های امنیتی، به‌ویژه پس از سقوط رژیم صدام حسین، فاقد اقتدار مرکزی لازم بوده و همین امر زمینه را برای نفوذ بیشتر کشورهای همسایه فراهم کرده است. ایران با نظامی مبتنی بر دین، و ترکیه با ساختاری لائیک هریک تلاش می‌کنند تا از منظر ایدئولوژیک عراق را به سمت الگوی خود جذب کنند. این رقابت ایدئولوژیک در فضایی شکل گرفته که عراق هنوز به ثبات سیاسی و امنیتی پایدار دست نیافته و بنابراین، مستعد تأثیرپذیری از سیاست‌های منطقه‌ای قدرت‌های همسایه است. رقابت ایران و ترکیه در عراق از منظر نواقع‌گرایی عمدتاً در حوزه امنیت قابل تحلیل است؛ چرا که تأمین امنیت و افزایش قدرت راهبردی، اساس سیاست خارجی هر دو کشور در این منطقه محسوب می‌شود (Waltz, 2010: 105). هر دو کشور در نظام بین‌الملل آنارشیک، با نبود یک قدرت مرکزی حاکم بر منطقه، به دنبال حفظ منافع و امنیت ملی خود هستند که این امر باعث رقابت شدید بر سر نفوذ در عراق شده است.

در راستای سیاست‌های منطقه‌ای، مقامات ترکیه در دهه اخیر تلاش کرده‌اند تا روابط خود را با کشورهای عربی خلیج فارس به‌ویژه عربستان سعودی، امارات متحده عربی و مصر بهبود بخشند. این تغییر رویکرد پس از سال ۲۰۲۱ و با هدف کاهش تنش‌ها و تقویت همکاری‌های اقتصادی و امنیتی با این کشورها صورت گرفته است.

ترکیه با تأکید بر برتری الگوی سیاسی خود، در تلاش است تا خود را به‌عنوان کانون سیاسی کشورهای خاورمیانه به‌ویژه عراق معرفی کند. در مقابل، جمهوری اسلامی ایران نظام سیاسی ترکیه را برآمده از چارچوب‌های حکمرانی غربی می‌داند و با نهادینه شدن آن در منطقه به‌ویژه در عراق مخالفت دارد. ایران معتقد است که الگوی حکومتی‌اش به‌دلیل تکیه بر مبانی دینی و فرهنگی، با روحیه بومی و اسلامی مردم عراق سازگاری بیشتری دارد. در این فضای رقابتی، ترکیه می‌کوشد با کاهش نفوذ ایران در عراق، میدان رقابت را به نفع خود تغییر دهد و نخبگان سیاسی عراقی را به‌سوی خود جلب نماید. موفقیت ترکیه در این مسیر می‌تواند منجر به تضعیف جایگاه منطقه‌ای ایران و در نهایت، تهدید منافع امنیتی جمهوری اسلامی در خاورمیانه شود. از این‌رو، تقابل ایدئولوژیک و ژئوپلیتیکی دو کشور در عراق نه تنها رقابتی سیاسی، بلکه مسئله‌ای راهبردی با پیامدهای گسترده امنیتی برای طرفین تلقی می‌شود.

۳-۱-۱. نگرانی‌های امنیتی ایران

جمهوری اسلامی ایران عراق را عنصری راهبردی در چارچوب امنیت ملی خود تلقی می‌کند و هرگونه بی‌ثباتی سیاسی در بغداد را تهدیدی بنیادین برای امنیت مرزهای غربی‌اش می‌داند. از زمان سرنگونی رژیم صدام، ساختارهای دولتی عراق با چالش‌هایی نظیر ضعف نهادی، فساد گسترده، اعتراضات مردمی و تنش‌های فرقه‌ای مواجه بوده‌اند. این وضعیت آشفته خطر ایجاد خلأ قدرت را به همراه دارد که از دید تهران می‌تواند پیامدهایی مستقیم برای ثبات و امنیت منطقه مرزی ایران داشته باشد.

واقعیت این است که نهادهای رسمی عراق هنوز توان لازم برای مقابله مؤثر با بازیگران غیردولتی از جمله شبه‌نظامیان یا گروه‌هایی مانند داعش را ندارند. این شکاف امنیتی عراق را به مسیری بالقوه برای نفوذ نیروها و شبکه‌های نظامی-سیاسی تبدیل کرده است؛ شرایطی که کشورهای منطقه‌ای از آن برای پیشبرد اهداف راهبردی خود در مناطقی چون سوریه و لبنان بهره‌برداری می‌کنند (Seloom, 2024: 42). تهران همواره از ثبات سیاسی در عراق حمایت کرده و بی‌ثباتی در این کشور را تهدیدی برای امنیت ملی خود تلقی می‌کند. در این راستا، جمهوری اسلامی با حمایت نظامی و سیاسی از گروه‌های شیعی مانند حشدالشعبی، در پی تقویت نفوذ خود در عراق بوده است. این اقدامات بخشی از راهبرد «عمق استراتژیک» ایران به شمار می‌آید که بر کنترل پیرامون برای تضمین امنیت داخلی تأکید دارد. به باور برخی تحلیلگران، حضور فعال ایران

در عراق نه صرفاً واکنشی به نفوذ آمریکا، بلکه بخشی از یک برنامه بلندمدت برای ایجاد اهرم‌های منطقه‌ای و کنترل ژئواستراتژیک مرزهاست (Bagheri et al, 2021). به بیان دیگر، تهران همچنان به حفظ نفوذ خود در عراق اهتمام دارد، اما تاکتیک‌های آن در سال‌های اخیر تغییر کرده است. ایران با گسترش همکاری‌های سیاسی، اقتصادی و امنیتی با دولت مرکزی عراق و برخی گروه‌های محلی از جمله گروه‌های شبه‌نظامی تحت حمایت خود، سعی می‌کند عمق استراتژیک خود را در این کشور حفظ کند. در حالی که نفوذ حشدالشعبی و گروه‌های مرتبط همچنان وجود دارد، تهران بیشتر بر ایجاد کانال‌های رسمی و مشروع با مقامات عراقی تمرکز کرده و تلاش می‌کند نفوذ خود را در چارچوب مناسبات بین‌دولتی و توافقات امنیتی تقویت کند. این رویکرد که بخشی از استراتژی امنیت ملی ایران و ملاحظات ایدئولوژیک آن است منعکس‌کننده تطبیق سیاست‌ها با شرایط جدید عراق و تغییرات ژئوپلیتیکی منطقه‌ای است و دیگر محدود به سال‌های گذشته یا اقدامات شبه‌نظامی صرف نیست.

یکی دیگر از تهدیدات جدی بازگشت افراط‌گرایی و تروریسم در غرب عراق است. تجربه ظهور داعش در سال ۲۰۱۴ که تا نزدیکی مرزهای ایران پیش آمد زنگ خطری برای ساختار امنیتی جمهوری اسلامی بود (knights & Almeida, 2020: 1). دولت ایران نگران است که با تضعیف اقتدار مرکزی در بغداد، مجدداً زمینه برای احیای این گروه‌ها فراهم شود و امنیت مرزهای غربی به خطر افتد. از زمان ظهور داعش در منطقه خاورمیانه به‌ویژه در عراق و طرح ادعای خلافت از سوی این گروه که از جریان‌های سلفی-وهابی الهام گرفته، تقابل شدیدی با گروه‌های شیعه، کردها و نیز تخریب اماکن مقدس در دستور کار آنان قرار گرفت. در این میان، جمهوری اسلامی ایران و دولت ترکیه با رویکردهایی متفاوت به این پدیده نگرستند. ایران قرائت‌های مختلف از سلفی‌گری از جمله داعش را تهدیدی جدی علیه منافع خود می‌داند و از زمان ظهور این گروه در سراسر منطقه از جمله در سوریه و عراق به تقابل با آن پرداخته است. در مقابل، ترکیه رویکردی متمایز در پیش گرفت. به گفته سید حسین موسویان (۱۳۹۳)، ترکیه در ابتدا داعش را تهدیدی جدی برای خود تلقی نمی‌کرد و حتی برخی شواهد و تحلیل‌ها نشان می‌دهد که آنکارا نگاه ابزاری به این گروه داشته و از آن به‌عنوان اهرمی برای پیشبرد اهداف منطقه‌ای خود به‌ویژه در سوریه و عراق بهره‌برداری می‌کرد.

این تفاوت دیدگاه بازتاب‌دهنده شکاف عمیق‌تری در سیاست‌های امنیتی و منطقه‌ای دو کشور است؛ جایی که ایران تهدیدات داعش را به درون مرزهای خود پیوند می‌زند، اما ترکیه با تکیه بر موقعیت ژئوپلیتیکی و اهداف قومی و امنیتی خاص، در پی مدیریت و بهره‌برداری از خلأهای امنیتی به‌وجودآمده در عراق و سوریه بوده است.

ایران با دقت نفوذ بازیگران رقیب منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در کشور همسایه یعنی عراق را زیر نظر دارد. حضور نظامی آمریکا در عراق، فعالیت اطلاعاتی اسرائیل در اقلیم کردستان و تحرکات نظامی ترکیه در شمال عراق، همگی از منظر تهران تهدید مستقیم محسوب می‌شوند (Nader & Laha, 2011: 34). ایران این اقدامات را بخشی از پروژه مهار منطقه‌ای خود می‌داند که می‌تواند بافت امنیتی عراق را به زیان منافع تهران تغییر دهد.

در مجموع، نگرانی‌های امنیتی جمهوری اسلامی ایران در قبال عراق ترکیبی از تهدیدات نظامی، اطلاعاتی، سیاسی و اجتماعی است. راهبرد تهران مبتنی بر حفظ ثبات دولت مرکزی عراق، گسترش نفوذ از طریق نیروهای نیابتی و مهار رقبا در محیط پیرامونی است. با این حال، پیچیدگی معادلات داخلی عراق و رقابت شدید منطقه‌ای، تحقق کامل این اهداف را با چالش‌هایی روبه‌رو ساخته است.

۳-۱-۲. دغدغه‌های امنیتی ترکیه

ترکیه به‌عنوان یکی از قدرت‌های منطقه‌ای همواره عراق را نه‌فقط از منظر اقتصادی و سیاسی، بلکه به‌طور خاص از زاویه امنیت ملی و تهدیدات مرزی مورد توجه قرار داده است. دغدغه‌های امنیتی ترکیه در عراق باعث شده تا تحولات داخلی این کشور جزو اولویت‌های سیاست خارجی ترکیه باشد.

یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های امنیتی ترکیه در عراق تهدیدات ناشی از فعالیت حزب کارگران کردستان (پ.ک.ک.) است. فعالیت‌های نظامی این حزب در شمال عراق، به‌ویژه در مناطق کوهستانی قندیل و سنجار، از اهمیت بالایی برخوردار است. در پاسخ، دولت ترکیه که این حزب را سازمانی تروریستی می‌داند، حملات هوایی خود را به‌طور مستمر علیه مواضع این گروه در استان‌های شمالی عراق، به‌ویژه قندیل و سنجار، ادامه می‌دهد (Saleem & Mansour, 2024: 5-6). به همین دلیل، ارتش ترکیه به‌صورت مکرر عملیات‌های فرامرزی علیه مواضع پ.ک.ک. در خاک عراق انجام داده که با واکنش دولت مرکزی بغداد و اقلیم کردستان مواجه شده است.

ترکیه با پیشینه‌ای طولانی در مقابله با این گروه و نگرانی از تقویت ناسیونالیسم کردی، نفوذ گروه‌های کردی در اقلیم کردستان عراق را تهدیدی جدی برای امنیت ملی خود می‌داند. از نگاه آنکارا، شکل‌گیری هرگونه هویت کردی در شمال عراق خطر گسترش گرایش‌های تجزیه‌طلبانه در داخل ترکیه را افزایش می‌دهد. پس از جنگ خلیج فارس در ۱۹۹۱ و ایجاد منطقه پرواز ممنوع در شمال عراق، ترکیه این تحولات را مقدمه‌ای برای تأسیس یک دولت کردی مستقل در مرزهای خود تلقی کرد و به‌طور مستمر با آن مخالفت کرده است (Altunışık, 2007: 80).

در می ۲۰۲۵، حزب کارگران کردستان پس از فراخوان رهبر زندانی خود برای پایان دادن به مبارزه مسلحانه، تصمیم به انحلال و خاتمه درگیری‌ها با ترکیه گرفت. این تصمیم که پس از حدود چهار دهه درگیری اتخاذ شد تأثیر قابل توجهی بر راهبرد امنیتی ترکیه در شمال عراق داشته است.

ترکیه که پیش‌تر با عملیات‌های نظامی متعدد در مناطق کوهستانی قندیل و سنجار به مقابله با پ.ک.ک. می‌پرداخت، اکنون با کاهش تهدیدات ناشی از این گروه، سیاست‌های خود را بازنگری کرده است. این تحولات می‌تواند به کاهش تنش‌ها و افزایش همکاری‌های امنیتی میان ترکیه و عراق منجر شود و فرصت‌هایی برای تعامل دیپلماتیک و مدیریت بهتر امنیت مرزی فراهم آورد.

البته با وجود انحلال پ.ک.ک.، همچنان چالش‌هایی پیش‌روی ترکیه وجود دارد. برخی از گروه‌های شبه‌نظامی وابسته به پ.ک.ک. ممکن است همچنان فعال باشند. علاوه بر این، روابط ترکیه با گروه‌های کردی در سوریه، به‌ویژه نیروهای دموکراتیک سوریه (SDF) که به‌عنوان شاخه‌ای از پ.ک.ک. در نظر گرفته می‌شوند پیچیده باقی مانده است. ترکیه ممکن است از این فرصت برای فشار به این گروه‌ها با هدف انحلال یا ادغام در ساختارهای دولتی استفاده کند (Gumrukcu, 2025).

ترکیه به شدت نگران بود که همه‌پرسی استقلال اقلیم کردستان در ۲۵ سپتامبر ۲۰۱۷، به‌ویژه در مناطق مورد مناقشه‌ای مانند کرکوک، تهدیدی جدی برای تمامیت ارضی عراق و الگویی خطرناک برای تقویت گرایش‌های تجزیه‌طلبانه در میان کردهای داخل ترکیه باشد. از یک سو، آنکارا به صادرات نفت اقلیم کردستان که از طریق خاک ترکیه انجام می‌شود وابستگی اقتصادی داشت و از سوی دیگر، دغدغه‌های امنیتی آن در خصوص فعالیت گروه‌هایی چون پ.ک.ک. و

احتمال گسترش ایده‌های استقلال‌طلبانه در داخل مرزهای خود تشدید شده بود (Park, 2018: 52-54). آنکارا بر این باور است که تقویت نهادهای دولتی کرد در شمال عراق، به‌ویژه در شرایط ضعف دولت مرکزی بغداد، به تضعیف تمامیت ارضی عراق و در ادامه امنیت ملی ترکیه منجر خواهد شد. بنابراین، ترکیه ظرف سال‌های اخیر ضمن ارتباط با حکومت اقلیم کردستان، بخش‌های زیادی از این منطقه خودمختار را به بهانه حضور نیروهای پ.ک.ک. مورد حمله نظامی قرار داده است.

یکی از نگرانی‌های اصلی امنیتی ترکیه در عراق گسترش نفوذ جمهوری اسلامی ایران از طریق گروه‌های شبه‌نظامی شیعه و احزاب همسو با تهران است. آنکارا این روند را تهدیدی برای توازن قدرت در بغداد و کاهش نفوذ خود در مناطق ترکمن‌نشین، به‌ویژه تلعفر، تلقی می‌کند (Aras & Karakoç, 2020: 49). حمایت ایران از نیروهای بسیج مردمی و تقویت روابط با دولت مرکزی موقعیت ترکیه را در عراق تضعیف کرده و نفوذ غیرمستقیم تهران بر تصمیم‌گیری‌های بغداد را افزایش داده است. در واکنش، ترکیه با تکیه بر دیپلماسی، همکاری امنیتی با اقلیم کردستان و ایجاد روابط با کردهای همسو، در تلاش برای مهار نفوذ ایران است؛ رقابتی که به پیچیدگی روابط دوجانبه و رقابت منطقه‌ای میان دو کشور دامن زده است. از منظر آنکارا، وابستگی دولت عراق به محور ایران مانعی برای حضور فعال ترکیه در پروژه‌های اقتصادی، امنیتی و سیاسی در عراق به شمار می‌آید. ایران با نفوذ خود در بین گروه‌های شیعی و روابط نزدیک با احزاب اقلیم کردستان حساسیت‌های امنیتی ترکیه را تشدید کرده است.

در مجموع، ترکیه عراق را نه‌فقط به‌عنوان یک کشور همسایه، بلکه به‌مثابه یک میدان راهبردی در تأمین امنیت مرزی، مهار جریان‌های مسلح کرد و حفظ نفوذ منطقه‌ای خود تحلیل می‌کند. دغدغه‌های امنیتی ترکیه در عراق هم ماهیت سخت‌مانند نظامی و امنیتی دارند و هم ابعاد نرم مانند تأثیر ایدئولوژیک، قومی و سیاسی که در چارچوبی رقابتی با ایران، آمریکا و نیروهای کردی جریان دارد.

۳-۱-۳. پیامدهای امنیتی تعارض منافع ایران و ترکیه

رقابت میان ایران و ترکیه در عراق می‌تواند به پیامدهای منفی منجر شود و ثبات داخلی این کشور را تحت تأثیر قرار دهد. دولت شکننده در این کشور و عدم همگرایی بین بازیگران

مؤثر زمینه تنش و منازعات داخلی را فراهم کرده و در صورتی که دو همسایه پرقدرت در داخل این کشور وارد تعارض جدی شوند، بر اوضاع داخلی اثر منفی بر جای خواهد گذاشت.

با اتکا به تحلیل نواقع گرای تهاجمی، می توان گفت ایران و ترکیه همچنان در عراق رقابتی راهبردی دارند، اما ماهیت و شدت آن نسبت به یک دهه گذشته تغییر کرده است. دولت مرکزی عراق اکنون به واسطه تجربه های گذشته، افزایش ظرفیت نهادی و تقویت نیروهای امنیتی، توانسته تا حدی استقلال عملیاتی خود را به دست آورد و نفوذ گروه های وابسته به بازیگران خارجی را مدیریت کند. ایران با حفظ روابط محدود و هدفمند با گروه هایی مانند حشدالشعبی، نفوذ سیاسی و امنیتی خود را در برخی مناطق عراق ادامه می دهد، اما این نفوذ دیگر به شکل گسترده و بی قید و شرط نیست. از سوی دیگر، ترکیه با تمرکز بر تعاملات دیپلماتیک و اقتصادی با اقلیم کردستان و حمایت محدود از احزاب کردی و سنی، به دنبال افزایش حضور منطقه ای خود در چارچوب همکاری با دولت مرکزی و کاهش تنش های نظامی است. این تحولات نشان می دهد که رقابت ایران و ترکیه در عراق کمتر جنبه فرقه ای و نیابتی شدید دارد و بیشتر بر راهبردهای سیاسی، اقتصادی و امنیتی هماهنگ با تحولات داخلی عراق متمرکز شده است.

یکی از مهم ترین ابزارهای رقابت امنیتی میان ایران و ترکیه در عراق بهره گیری از نیروهای نیابتی است. ایران با اتکا به گروه هایی نظیر کتائب حزب الله، عصائب اهل الحق و سازمان بدر توانسته است نفوذ خود را در ساختار امنیتی عراق تعمیق و تثبیت کند. این گروه ها همزمان در چارچوب رسمی نیروهای امنیتی فعالیت دارند و هم به صورت مستقل از دولت مرکزی عمل می کنند؛ امری که به تقویت جایگاه ژئوپلیتیکی تهران در بغداد انجامیده است. در مقابل، ترکیه با افزایش حمایت از گروه های سنی و قبایل عرب سنی در استان هایی چون نینوا و صلاح الدین، تلاش می کند نوعی موازنه در برابر نفوذ ایران ایجاد کند. این سیاست زمینه ساز رقابت نیابتی در سطح محلی شده که ساختار امنیتی عراق را پیچیده تر کرده و موجب تضعیف توان دولت مرکزی در اعمال کنترل و هماهنگی امنیتی شده است (International Crisis Group, 2022). به باور بسیاری از ناظران امنیتی، این رقابت نیابتی نه تنها به تقویت بحران های فرقه ای منجر شده، بلکه دخالت های فزاینده ایران و ترکیه در حمایت از گروه های مسلح مختلف موجب افزایش تشتت امنیتی و کاهش کارآمدی دولت عراق در حفظ ثبات و امنیت ملی شده است.

از دیدگاه نواقع‌گرایی، رقابت امنیتی ایران و ترکیه در عراق نمونه‌ای از رفتار دولت‌ها در یک نظام آنارشیک است که افزایش امنیت برای یک کشور، ناامن شدن کشور رقیب را به دنبال دارد (Waltz, 2010: 127-130). این پدیده که «معمای امنیت» شناخته می‌شود، در عراق مصداق عینی یافته است؛ زیرا تلاش هر دو کشور برای گسترش نفوذ امنیتی خود، عملاً ثبات را در برخی مناطق از منجر تحت تأثیر گذاشته است. با این حال، تحولات اخیر نشان می‌دهد که دولت عراق اقدامات مؤثری برای کاهش تنش‌ها و تقویت ثبات نسبی انجام داده است؛ از جمله توافق‌های امنیتی با ایران در مرزها و تلاش برای مدیریت حضور نظامی ترکیه در شمال عراق (UNDP Iraq Report 2023; SIPRI 2023). بنابراین، اگرچه رقابت ایران و ترکیه همچنان وجود دارد، اما تحلیل‌های نواقع‌گرایانه باید این تغییرات و تلاش‌های عراق برای مدیریت معمای امنیت را نیز لحاظ کنند تا نتیجه‌گیری کامل و به‌روز باشد.

۲-۳. ابعاد و پیامدهای فرهنگی و هویتی رقابت ایران و ترکیه در عراق

ابعاد فرهنگی و هویتی رقابت میان ایران و ترکیه در عراق بخش مهمی از این رقابت را تشکیل می‌دهد و نقش برجسته‌ای در شکل‌دهی به سیاست‌های منطقه‌ای هر دو کشور دارد. بر پایه نظریه نواقع‌گرایی، قدرت نرم یا ابزارهای فرهنگی یکی از وجوه مهم افزایش نفوذ و قدرت ملی است که به موازات قدرت سخت در عرصه بین‌الملل مورد استفاده قرار می‌گیرد (Nye, 2004: 11). ایران و ترکیه هر یک حوزه نفوذی برای اثرگذاری در عراق دارند؛ اما با توجه به اکثریت شیعی مردم عراق، ایران در این زمینه نسبت به رقیب خود دست برتر دارد.

۱-۲-۳. محور فرهنگی ایران در عراق

ایران با بهره‌گیری از ابزارهای فرهنگی و مذهبی، سیاستی چندلایه را در عراق دنبال می‌کند که تنها به حمایت از گروه‌های شیعی محدود نمی‌شود، بلکه شامل تأسیس نهادهای دینی، رسانه‌ای، دانشگاهی و خیریه نیز هست. این نهادها در شهرهای مذهبی مانند نجف، کربلا و کاظمین حضور فعال دارند و با ارائه خدمات آموزشی، مذهبی و اجتماعی، در پی تقویت هویت فرهنگی مشترک میان شیعیان ایران و عراق هستند (Alfoneh, 2013: 142). ایران علاوه بر گروه‌های شیعی رابطه‌ای تاریخی با احزاب کردی در منطقه اقلیم دارد. از زمان جنگ‌های داخلی عراق در دوره صدام حسین و بمباران شیمیایی مناطق کردی و آواره شدن هزاران شهروند این مناطق به ایران، رابطه بین ایران و رهبران گروه‌های کردی گسترش یافت و کماکان ادامه دارد.

ایران برای تقویت نفوذ نرم خود در عراق، به‌ویژه در جامعه شیعه، از دو ابزار کلیدی بهره گرفته است: آموزش مذهبی در حوزه علمی قم و رسانه‌های فرامرزی همسو. تربیت طلاب عراقی در قم جایگاه ویژه‌ای در راهبرد فرهنگی ایران دارد. حوزه علمی قم، برخلاف نجف که سنت‌گرا و مستقل‌تر شناخته می‌شود، با رویکردی ایدئولوژیک، زمینه‌ساز شکل‌گیری نسل جدیدی از روحانیون عراقی همسو با دیدگاه‌های جمهوری اسلامی شده است. این طلاب پس از بازگشت به عراق، در حوزه‌های دینی و اجتماعی نقش‌آفرینی کرده و به تقویت شبکه‌های فکری ایران در این کشور کمک می‌کنند.

علاوه بر این، رسانه‌های نزدیک به تهران مانند شبکه‌های سحر و العالم، با پخش برنامه‌هایی به زبان عربی، گفتمان مقاومت و سیاست‌های جمهوری اسلامی را در عراق ترویج می‌کنند. این رسانه‌ها موفق شده‌اند در جامعه شیعی عراق به‌ویژه در مناطق جنوبی، نفوذ قابل‌توجهی به دست آورند (Akhtar, 2022: 12). البته این تعامل فرهنگی دوسویه است؛ به‌گونه‌ای که سالانه هزاران نفر از شهروندان عراقی نیز با هدف زیارت اماکن مقدس به ایران سفر می‌کنند. این رفت‌وآمدهای مذهبی موجب شکل‌گیری پیوندهای عمیق فرهنگی و مذهبی میان مردم دو کشور شده و زمینه مساعدی برای توسعه روابط در سایر حوزه‌ها از جمله اقتصادی و سیاسی فراهم کرده است.

گذشته از این‌ها، در چارچوب رقابت‌ها و تعاملات پیچیده منطقه‌ای، جمهوری اسلامی ایران همواره کوشیده است با بهره‌گیری از سیاست‌های نرم و اقدامات بشردوستانه، جایگاه و مشروعیت خود را در میان ملت‌های خاورمیانه تقویت کند. این رویکرد، علاوه بر جنبه‌های راهبردی، ریشه در پیوندهای تاریخی، فرهنگی و ایدئولوژیک ایران با کشورهای منطقه دارد. همچنین، سیاست‌هایی همچون دیپلماسی کمک به آوارگان، حمایت از گروه‌های آزادی‌خواه، سیاست‌گذاری در جهت احقاق حقوق فلسطینیان، مشارکت فعال در زمینه کمک‌های بشردوستانه، مقابله با سیاست‌های منطقه‌ای غلط ایالات متحده و مخالفت صریح با حضور نیروهای خارجی در عراق و به‌طور کلی خاورمیانه، همگی سیاست‌هایی هستند که در میان ملت‌های منطقه از پذیرش زیادی برخوردارند (مرادی و سهرابی، ۱۴۰۱).

ایران با بهره‌گیری از ظرفیت زیارت‌های مذهبی، به‌ویژه پیاده‌روی اربعین و زیارت عتبات عالیات، از دیپلماسی فرهنگی به‌عنوان ابزاری مؤثر در تعامل با عراق استفاده می‌کند. هر سال میلیون‌ها زائر ایرانی برای زیارت اماکن مقدس به عراق سفر می‌کنند. این حضور گسترده نه تنها

منبعی قابل توجه برای اقتصاد عراق محسوب می‌شود، بلکه زمینه‌ساز تقویت روابط مردمی و همگرایی اجتماعی میان دو ملت است. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که راهپیمایی اربعین، به عنوان بزرگ‌ترین تجمع مذهبی جهان، نقش مهمی در کاهش تنش‌های میان شیعیان ایرانی و عراقی ایفا کرده و بستر اعتماد، نزدیکی فرهنگی و انسجام اجتماعی را فراهم ساخته است (Eslami et al, 543: 2022). دولت ایران با ایجاد دفاتر فرهنگی و رایزنی‌های وابسته به سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، این روابط را ساماندهی و هدایت می‌کند. با این حال، این نوع از حضور فرهنگی ایران با مخالفت‌هایی از سوی برخی جریان‌های ملی‌گرا و سنی در عراق مواجه است که آن را نوعی «نفوذ نرم» می‌دانند. به‌ویژه پس از اعتراضات مردمی در سال‌های اخیر، بخشی از افکار عمومی عراق نسبت به نقش ایران در ساختار فرهنگی و سیاسی کشور حساس‌تر شده است و این امر چالشی جدی برای تداوم استراتژی فرهنگی جمهوری اسلامی در عراق به شمار می‌آید.

۲-۲-۳. محور فرهنگی ترکیه در عراق

در دهه‌های اخیر، ترکیه از ابزارهای نرم‌افزاری و فرهنگی به عنوان مکملی برای نفوذ اقتصادی و امنیتی خود در عراق بهره گرفته است. بنیادهای فرهنگی مانند یونس امره^۱، مدارس ترکی و دانشگاه‌هایی با همکاری ترکیه در مناطق ترکمن‌نشین و اقلیم کردستان فعالیت می‌کنند و در ترویج زبان و فرهنگ ترکی نقش‌آفرین هستند (Cagaptay, 2014: 95). این نهادها غالباً با حمایت رسمی دولت ترکیه و در هماهنگی با وزارت آموزش یا دیانت ترکیه فعالیت می‌کنند. این فعالیت‌ها به شکل غیرمستقیم در تقویت روابط تجاری آنکارا با مناطق تحت نفوذ فرهنگی در عراق اثرگذار است. به عنوان مثال، سازمان دیانت ترکیه با ساخت و بازسازی مساجد، اعزام روحانیون و برگزاری برنامه‌های دینی در استان‌های کرکوک، نینوا و اربیل، در حال گسترش نفوذ مذهبی و فرهنگی آنکارا در مناطق سنی‌نشین است. این اقدامات سبب شده است که ترکیه در اذهان عمومی بخشی از جامعه اهل سنت عراق به عنوان مدافع هویت سنی-ترکمنی شناخته شود، در مقابل ایران که بیشتر با گروه‌های شیعی در ارتباط است (Aras & Karakaya Polat, 2008: 143). ترکیه در فعالیت‌های مذهبی به دنبال گسترش قرائت اخوانی از اسلام سیاسی در عراق است که این قرائت در مقابل سایر قرائت‌ها از اسلام قرار خواهد گرفت و امکان تقویت منازعه‌های مذهبی نیز دور از انتظار نیست. ترکیه با بهره‌گیری از رسانه‌های ترکی‌زبان نظیر شبکه تی.آر.تی. آواز و سریال‌هایی

چون قیام ارطغرل، در حال بازسازی تصویر یک تمدن عثمانی- ترکی در میان ترکمن های عراق است. این رسانه ها با برجسته سازی نمادها، زبان و روایت های تاریخی مشترک، در راستای سیاست «نوعثمانی گرایی» دولت اردوغان و به عنوان بخشی از دیپلماسی فرهنگی این کشور طراحی شده اند و به بازتولید هویت تمدنی ترکی- عثمانی در ذهن مخاطبان ترکمن کمک می کنند (Arşan & Yildirim, 2014: 320). در نهایت، می توان گفت که دیپلماسی فرهنگی ترکیه از طریق رسانه های ترکی زبان، به بازتعریف و بازتولید هویتی می پردازد که همزمان وجهه ای تاریخی و سیاسی دارد و در شرایط پیچیده منطقه ای نقش مهمی در شکل دهی به مناسبات میان دولت ها و اقوام ایفا می کند. از سوی دیگر، برخی نخبگان کرد در اقلیم کردستان روابط فرهنگی و دانشگاهی نزدیکی با ترکیه برقرار کرده اند. این همکاری ها شامل اعطای بورسیه های تحصیلی، فعالیت مؤسسات فرهنگی مانند مؤسسه یونس امره در اربیل، و آموزش زبان ترکی در مدارس خصوصی است. این اقدامات نمادی از نفوذ آرام اما مؤثر فرهنگی ترکیه در شمال عراق بوده و نشان دهنده تلاش آنکارا برای گسترش نفوذ اجتماعی و نرم افزاری در این منطقه است (Barkey, 2019: 110). با این حال، این نفوذ فرهنگی همواره با حساسیت ها و نگرانی هایی از سوی گروه های عرب، شیعه و برخی گروه های کرد مواجه بوده است که آن را در تضاد با هویت ملی عراق یا به عنوان ابزار مداخله خارجی تلقی می کنند.

۳-۲-۳. پیامدهای فرهنگی و هویتی رقابت ایران و ترکیه در عراق

در چارچوب نظریه نواقع گرای، قدرت نرم فرهنگی به عنوان ابزاری کلیدی برای افزایش نفوذ در نظام بین الملل مطرح می شود تا کشورها تنها به زور و قدرت سخت متکی نباشند. رقابت فرهنگی میان ایران و ترکیه در عراق، اگرچه گاه موجب همگرایی های مثبت شده است، اما بیشتر اوقات به تقویت شکاف های قومی و مذهبی انجامیده که ناپایداری و ناامنی در منطقه را تشدید کرده است (Arşan & Yildirim, 2014: 320). این رقابت فرهنگی در مناطق متنوع شمال عراق باعث پیچیدگی اوضاع شده است. هر کشور با استفاده از قدرت نرم، به دنبال تثبیت نفوذ خود است؛ اما این امر گاهی موجب تشدید اختلافات قومی و مذهبی و کاهش ثبات اجتماعی می شود. در چنین شرایطی، گروه های محلی نیز از این رقابت ها بهره برداری کرده و خواسته های خود را مطرح می کنند. بنابراین، برای جلوگیری از بحران و ایجاد ثبات، به راهکارهای دیپلماتیک هوشمندانه و توجه ویژه به حساسیت های قومی و مذهبی نیاز است.

رقابت فرهنگی و هویتی میان ایران و ترکیه در عراق، برخلاف ظاهر نرم و غیرتهاجمی آن، آثار عمیق و گاه منفی بر بافت اجتماعی و هویتی این کشور گذاشته است. هریک از این دو قدرت منطقه‌ای، با تکیه بر پیوندهای قومی، مذهبی و زبانی خاص، تلاش دارند نفوذ خود را از طریق دیپلماسی فرهنگی، رسانه، آموزش و مذهب در لایه‌های مختلف جامعه عراق گسترش دهند. در ادامه به چند مورد از مهم‌ترین پیامدهای فرهنگی و هویتی رقابت دو کشور در عراق اشاره می‌شود:

الف) تعمیق شکاف‌های قومی و فرقه‌ای

حمایت ایران از گروه‌های شیعه مانند حشدالشعبی، و تمرکز فرهنگی- مذهبی بر آیین‌های شیعی مانند اربعین و عاشورا در شهرهایی چون نجف، کربلا و بصره، موجب تقویت هویت مذهبی شیعی و در عین حال افزایش فاصله با اقلیت‌های سنی و کردی شده است (Nasr, 2007: 172). در مقابل، ترکیه با تأکید بر پیوندهای قومی- زبانی با ترکمن‌ها و تقویت عناصر فرهنگی سنی- ترک، تلاش کرده است هویت ترکمنی- عثمانی را احیا و تثبیت کند که این نیز به تقابل با نفوذ فرهنگی ایران انجامیده است (Gunter, 2017: 55). این رقابت، به‌ویژه در حوزه نفوذ سیاسی و فرهنگی، موجب تعمیق شکاف‌های اجتماعی در عراق شده است. ساختار اجتماعی این کشور همچنان تا حد زیادی سنتی، قبیله‌ای و مذهبی باقی مانده و فرایند ملت‌سازی به دلیل وجود هویت‌های متکثر قومی و مذهبی، ضعف نهادهای مدنی و ناتوانی دولت مرکزی در اعمال اقتدار مؤثر، به‌طور کامل محقق نشده است. در چنین فضایی، رقابت قدرت‌های منطقه‌ای به‌ویژه ایران و ترکیه، برای گسترش نفوذ، تأمین عمق راهبردی و مهار رقبای منطقه‌ای می‌تواند از طریق حمایت از بازیگران داخلی همسو، به تقویت صف‌بندی‌های سیاسی و اجتماعی در عراق بینجامد. این حمایت‌ها در چارچوب تلاش برای افزایش قدرت نسبی و تضمین امنیت ملی صورت می‌گیرد و لزوماً اهداف مداخله‌گرایانه آشکار را دنبال نمی‌کند.

از منظر نوواقع‌گرایی، رفتار این دو کشور بازتابی از شرایط آنارشیک نظام بین‌الملل و رقابت اجتناب‌ناپذیر بر سر نفوذ منطقه‌ای است. تحولات اخیر نشان می‌دهد که دولت عراق با اقداماتی مانند توافق‌های امنیتی با ایران در مرزها و تلاش برای مدیریت حضور نظامی ترکیه در شمال کشور، درصدد کاهش تنش‌ها و تقویت ثبات نسبی است. با این حال، در مناطقی

مانند کرکوک، نینوا و دیاله که دارای تنوع قومی و مذهبی بالایی هستند، اثرات رقابت ایران و ترکیه همچنان محسوس است و در صورت فقدان سازوکارهای مهارکننده می‌تواند به تشدید بی‌ثباتی سیاسی و امنیتی در سطح ملی و منطقه‌ای منجر شود.

ب) تضعیف پروژه هویت ملی عراق

از زمان استقلال در سال ۱۹۳۲ تا کنون دولت در عراق نتوانسته است فرایند ملت‌سازی را به‌طور کامل به سرانجام برساند. در طول دهه‌های گذشته، دولت‌های مختلف، فارغ از گرایش‌های ایدئولوژیک یا ساختارهای سیاسی‌شان، همواره با چالش‌هایی بنیادین نظیر بی‌ثباتی سیاسی، عدم انسجام اجتماعی، تعارضات قومی و مذهبی و وابستگی به حمایت‌های خارجی و البته دخالت آن‌ها در امور داخلی این کشور مواجه بوده‌اند. تنوع گسترده قومی و مذهبی در این کشور از جمله «عرب‌های شیعه و سنی، کردها، ترکمن‌ها و سایر اقلیت‌ها» به‌جای همگرایی، اغلب به‌سمت واگرایی و تعارض‌های هویتی سوق یافته است. در غیاب سیاست‌های مؤثر در راستای ملت‌سازی و مشارکت عادلانه گروه‌های مختلف در ساختار قدرت، زمینه برای تشدید شکاف‌های داخلی و تضعیف همبستگی اجتماعی فراهم شده است. این وضعیت عراق را در برابر مداخلات فرهنگی و هویتی قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای به‌شدت آسیب‌پذیر کرده و بستری برای رقابت‌های نفوذ خارجی فراهم آورده است.

بنابراین، می‌توان چنین نتیجه گرفت که پروژه ملت‌سازی در عراق تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل داخلی و بین‌المللی قرار دارد، از جمله چالش‌های ساختاری داخلی، تنوع قومی و مذهبی، تعاملات با بازیگران خارجی و نقش فعال قدرت‌های منطقه‌ای با رویکردهای متفاوت فرهنگی و سیاسی. در این میان، رقابت ایران و ترکیه به‌عنوان دو بازیگر مهم منطقه‌ای، در کنار سایر عوامل داخلی و بین‌المللی، یکی از مؤلفه‌های مؤثر بر روند پیچیده ملت‌سازی و فرایند تقویت ثبات و همگرایی اجتماعی در عراق به‌شمار می‌آید. دولت عراق به‌دلیل نفوذ همزمان ایران و ترکیه در حوزه‌های فرهنگی و هویتی، نتوانسته است گفتمان فراگیر ملی مبتنی بر هویت عراقی را تقویت کند (Dawisha, 2013: 244-246). از منظر نواقع‌گرایی، فرهنگ و هویت نیز بخشی از منابع قدرت نرم‌اند که برای تأمین منافع ملی و ایجاد موازنه در رقابت‌های منطقه‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرند (Nye, 2004: 16). اما استفاده رقابتی و ابزارگرایی از این منابع در عراق، به‌جای همگرایی فرهنگی، باعث افزایش واگرایی اجتماعی و تهدید انسجام

ملی شده است. این مسئله در بلندمدت می‌تواند پیامدهای امنیتی و سیاسی گسترده‌ای برای ثبات عراق و منطقه در پی داشته باشد.

۳-۳. ابعاد و پیامدهای اقتصادی رقابت ایران و ترکیه در عراق

اقتصاد یکی از مهم‌ترین حوزه‌های رقابت میان ایران و ترکیه در عراق است و نقش کلیدی در تأمین منافع ملی، قدرت منطقه‌ای و نفوذ سیاسی این دو کشور دارد. این رقابت در ابعاد مختلفی چون تجارت، انرژی، سرمایه‌گذاری و زیرساخت‌ها نمود پیدا می‌کند و به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بر ثبات و امنیت منطقه تأثیر می‌گذارد. دو کشور تلاش می‌کنند تا از طریق کنترل منابع اقتصادی و بازارهای این کور نفوذ و قدرت نسبی خود را تقویت کنند.

۳-۳-۱. اهمیت استراتژیک اقتصاد عراق برای ایران و ترکیه

عراق به دلیل داشتن منابع غنی نفت و گاز، موقعیت جغرافیایی حساس و جمعیت زیاد، یکی از بازارهای کلیدی و منابع اقتصادی مهم در منطقه به شمار می‌آید (Wehrey, 2018: 122). برای هر دو کشور ایران و ترکیه به دست آوردن سهم قابل توجهی از بازار عراق نه تنها منفعت اقتصادی دارد، بلکه موجب تقویت جایگاه ژئوپلیتیکی در خاورمیانه می‌شود. این موضوع به‌ویژه در شرایطی که عراق درگیر چالش‌های داخلی است اهمیتی خاص پیدا می‌کند. پس از سقوط صدام، ایران از نظر سیاسی و امنیتی نفوذ گسترده‌ای در عراق دارد اما با توجه به تحریم‌های اقتصادی از سوی آمریکا و غرب، محدودیت‌های بر تجارت بین دو کشور اعمال شد و در مقابل پویایی نسبی اقتصاد ترکیه باعث شد از نظر اقتصادی و تجاری نفوذ بیشتری در عراق داشته باشد. به هر روی، از نظر اقتصادی عراق برای دو کشور همسایه اهمیتی راهبردی دارد و این مسئله باعث ایجاد رقابت بین دو کشور می‌شود.

۳-۳-۲. تجارت و همکاری‌های اقتصادی

روابط اقتصادی میان ایران و ترکیه با عراق در سال‌های اخیر شاهد تحولات قابل توجهی بوده است. ترکیه در سال ۲۰۲۳ صادرات خود به عراق را به ۱۲/۸ میلیارد دلار رسانده و وارداتش از این کشور حدود ۵/۱ میلیارد دلار بوده است که رشد قابل توجهی در حجم تجارت دوجانبه را نشان می‌دهد (Shafaq News, 2023). روابط تجاری ترکیه با عراق به‌ویژه در حوزه انرژی،

ساخت و توسعه زیرساخت‌ها و پروژه‌های صنعتی، آنکارا را به یکی از شرکای اصلی تجاری بغداد تبدیل کرده است.

ایران نیز با توجه به روابط تاریخی و مذهبی با عراق، به‌ویژه از طریق تورسم مذهبی، روابط اقتصادی خود را تقویت کرده است. در سه‌ماهه نخست سال ۲۰۲۴، صادرات ایران به عراق به ۳ میلیارد دلار رسید که نسبت به مدت مشابه سال قبل افزایش ۲۷ درصدی را نشان می‌دهد (Tasnim News, 2024). کالاهای عمده صادراتی ایران شامل گاز طبیعی، سیب تازه، آهن و فولاد بوده و این امر جایگاه ایران به‌عنوان شریک اقتصادی مهم عراق را تثبیت کرده است. علاوه بر این، گردشگری مذهبی سالانه هزاران زائر از دو سوی مرز را به عراق می‌کشاند که علاوه بر اثرات اقتصادی، موجب تعمیق روابط فرهنگی و اجتماعی دو کشور نیز می‌شود.

در زمینه توسعه زیرساخت‌ها، ترکیه نقش فعالی ایفا کرده است. در آوریل ۲۰۲۴، در جریان سفر رئیس‌جمهور ترکیه به بغداد، تفاهم‌نامه‌ای چهارجانبه میان عراق، ترکیه، قطر و امارات متحده عربی برای اجرای پروژه «جاده توسعه» امضا شد (Reuters, 2024). این پروژه شامل ساخت شبکه‌ای از راه‌آهن و بزرگراه‌هاست که بندر فاو در عراق را به ترکیه و در نهایت به اروپا متصل می‌کند و ارزش کل آن حدود ۱۷ میلیارد دلار برآورد شده است. این کریدور توسعه می‌تواند جایگاه ترکیه را در منطقه تقویت کرده و رقابت اقتصادی با ایران را تشدید کند.

رقابت اقتصادی ایران و ترکیه در عراق فراتر از حوزه تجارت صرف است و در حوزه‌های فرهنگی و سیاسی نیز نمود دارد. هر دو کشور با استفاده از روابط اقتصادی و پروژه‌های توسعه‌ای خود، نفوذ و قدرت منطقه‌ای خود را در عراق افزایش می‌دهند. این رقابت می‌تواند اثرات عمیقی بر روند توسعه، ثبات سیاسی و امنیت اقتصادی عراق داشته باشد و فرایندهای اجتماعی و نهادسازی در این کشور را تحت تأثیر قرار دهد.

در ادامه این رقابت اقتصادی، هر دو کشور ایران و ترکیه در تلاش‌اند تا نفوذ خود را در عراق افزایش دهند و از این کشور به‌عنوان بستری برای گسترش نفوذ منطقه‌ای خود استفاده کنند. ترکیه با تکیه بر مزیت‌های لجستیکی و دسترسی به مدیترانه، به‌دنبال تبدیل عراق به گذرگاهی برای انتقال انرژی به اروپاست. این رویکرد نه تنها منافع اقتصادی برای آنکارا به همراه دارد، بلکه موجب تقویت موقعیت ژئوپلیتیکی آن نیز می‌شود. پروژه‌هایی مانند خط لوله نفت کرکوک-جیهان و طرح‌های جدید برای اتصال شبکه‌های ریلی ترکیه به عراق نمونه‌هایی از این راهبرد

هستند (Robins, 1991: 89). در مقابل، ایران نیز با تکیه بر مجموعه‌ای از عوامل ژئوپلیتیکی، از جمله مرزهای طولانی مشترک با عراق، پیوندهای عمیق تاریخی، اقتصادی و مذهبی و بهره‌گیری از شبکه‌های قومی، مذهبی و سیاسی موجود موفق شده است نفوذ قابل توجهی در بخش‌های مختلف عراق ایجاد کند. نزدیکی جغرافیایی، ضرورت‌های امنیت مرزی و منافع راهبردی، در کنار روابط نزدیک با گروه‌های شیعی و مشارکت در بازسازی عراق پس از جنگ با داعش، بخشی از سیاست کلان تهران برای تقویت عمق راهبردی و تثبیت روابط پایدار با بغداد به شمار می‌آید. همچنین، حضور شرکت‌های ایرانی در پروژه‌های ساخت‌وساز، انرژی و خدمات فنی و مهندسی راهی برای تثبیت جایگاه اقتصادی ایران در عراق بوده است (Alfoneh, 2013: 223). در نهایت، رقابت میان ایران و ترکیه در عراق را می‌توان بخشی از رقابت ژئواستراتژیک گسترده‌تری در خاورمیانه دانست؛ رقابتی که در آن اقتصاد، انرژی، فرهنگ و امنیت، همگی ابزارهایی برای گسترش نفوذ منطقه‌ای این دو کشور به شمار می‌آیند.

۳-۳-۳. سرمایه‌گذاری در بخش انرژی

نزدیکی جغرافیایی و روابط تجاری گسترده با اربیل این امکان را برای آنکارا فراهم کرده است تا حضور خود را در زنجیره تأمین انرژی عراق تعمیق بخشد و در مقابل، وابستگی انرژی اروپا به مسیرهای تحت کنترل ترکیه را تقویت کند. ترکیه علاوه بر پروژه‌های انتقال نفت و گاز، با سرمایه‌گذاری در ساخت پالایشگاه‌ها و تأسیسات ذخیره‌سازی انرژی در شمال عراق، به‌ویژه در اقلیم کردستان، در صدد است موقعیت خود را به‌عنوان هاب انرژی منطقه‌ای مستحکم کند. توسعه ذخایر گازی اقلیم کردستان، که شامل ۱۰ تا ۲۰ تریلیون فوت مکعب گاز اثبات‌شده است، نقش مهمی در این استراتژی دارد و زمینه را برای ترکیه فراهم می‌آورد تا ضمن تأمین امنیت انرژی داخلی، نقش کلیدی در تأمین گاز اروپا ایفا کند (MEC, 2022: 10). اصلاح توافقات مربوط به خطوط لوله، سرمایه‌گذاری در بازسازی پالایشگاه‌ها و احداث تأسیسات ذخیره‌سازی، بخش مهمی از چشم‌انداز آنکارا برای افزایش ظرفیت ترانزیت انرژی و ایجاد استقلال انرژی در منطقه به شمار می‌آیند. این اقدامات نه تنها برای تنوع بخشی به سبد تأمین انرژی ترکیه حیاتی‌اند، بلکه جایگاه ژئوپلیتیکی آنکارا را در سطح منطقه نیز ارتقا می‌دهند.

ایران با بهره‌گیری از زیرساخت‌های فرامرزی انتقال برق و گاز، به یکی از تأمین‌کنندگان اصلی انرژی عراق تبدیل شده است. وابستگی قابل توجه چندین استان عراق به گاز طبیعی و برق

وارداتی از ایران ابزار مهمی برای نفوذ اقتصادی و سیاسی تهران به شمار می‌آید (Clingendael, 2025: 3). بر اساس گزارش مؤسسه کلینگندیل، بین ۲۰ تا ۴۰ درصد برق مصرفی عراق از طریق گاز و برق وارداتی از ایران تأمین می‌شود، رقمی که در دوره‌های اوج مصرف افزایش می‌یابد. این سطح از وابستگی نه تنها بر روند تصمیم‌سازی دولت مرکزی عراق تأثیر می‌گذارد، بلکه در مدیریت بحران‌های داخلی و روابط دوجانبه نیز نقش دارد، به‌ویژه در مواقعی که ایران به‌طور دوره‌ای عرضه انرژی را کاهش می‌دهد و از آن به‌عنوان اهرم فشار سیاسی بر بغداد استفاده می‌کند. با وجود فشارهای تحریمی ایالات متحده، بغداد تا کنون نتوانسته جایگزین پایداری برای واردات انرژی از ایران پیدا کند که این مسئله به تهران مزیتی راهبردی در تعامل با دولت عراق می‌بخشد.

از سوی دیگر، رقابت در حوزه انرژی نه تنها ابعاد اقتصادی دارد، بلکه در سیاست داخلی عراق نیز بازتاب یافته است. بین بازیگران سیاسی در عراق بر سر نفوذ و وابستگی به ایران و ترکیه و سایر کشورها اختلاف نظر وجود دارد. این اختلاف بر ساختار تصمیم‌گیری عراق تأثیرگذار است. دولت در این کشور با مشکلات عدیده ناشی از جنگ روبه‌رو است و عدم توافق نخبگان سیاسی در داخل برای نحوه تعامل با جهان مشکلات را تشدید می‌کند.

۳-۴. پیامدهای رقابت اقتصادی بر ثبات منطقه‌ای

رقابت‌های اقتصادی ایران و ترکیه در عراق، علاوه بر فرصت‌هایی که برای این کشور فراهم می‌کند، پیامدهایی نیز به دنبال دارد. با توجه به بی‌ثباتی سیاسی در عراق و عدم شکل‌گیری دولت-ملت به مفهوم مدرن، دولت در این کشور شکننده است؛ یعنی نزاع سیاسی بین نیروهای مؤثر چنان بالاست که دولت‌های پس‌اصدام در این کشور نتوانسته‌اند با اتخاذ سیاستی که صدای اکثریت داخلی باشد راهبرد سیاست خارجی را تدوین کنند. قانون اساسی عراق به شکلی تدوین شد که همه اقلیت‌های قومی و مذهبی در قدرت سهیم باشند، اما تنوع قومیتی و شکل سنتی و قبیله‌ای جامعه عراق شرایط گذار به یک دولت ملی مقتدر را پیچیده کرده است. این اوضاع باعث شده تا دولت عراق توانایی کافی برای استفاده از فرصت‌های تجاری و اقتصادی کشورهای منطقه را نداشته باشد. بنابراین، ممکن است رقابت‌های احتمالی بر اقتصاد نحیف این کشور اثرات سوء داشته باشد.

یکی از مهم‌ترین پیامدهای رقابت اقتصادی ایران و ترکیه در عراق، شکل‌گیری فضاهای نفوذ متقابل است که به‌جای هم‌افزایی گاه به شکل‌گیری حوزه‌های نفوذ جداگانه با منافع متعارض منجر می‌شود. در اقلیم کردستان، ترکیه با حضور گسترده اقتصادی به‌ویژه در بخش انرژی و ساخت‌وساز، تلاش کرده است جایگاه تثبیت‌شده‌ای ایجاد کند؛ در حالی که ایران در جنوب و مرکز عراق از طریق شبکه‌های سیاسی، مذهبی و اقتصادی حوزه نفوذ خود را گسترش داده است (Aras & Yorulmazlar, 2020: 213). این تقسیم‌بندی ناهمگون می‌تواند زمینه‌ساز افزایش تنش‌های داخلی عراق و حتی درگیری‌های نیابتی شود. افزون بر این، حضور همزمان و رقابتی ایران و ترکیه فرصت را برای بازیگران خارجی همچون ایالات متحده، عربستان سعودی و حتی چین فراهم کرده است تا با بهره‌گیری از شکاف‌های موجود، منافع خود را در عراق دنبال کنند (Ulrichsen, 2018: 88). چندقطبی شدن فضای سیاسی و ژئوپلیتیکی عراق، علاوه بر ابعاد امنیتی، با رقابت اقتصادی و تجاری کشورها نیز پیوند خورده است. ایران، ترکیه، کشورهای عربی و سایر بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در عراق به دنبال گسترش نفوذ اقتصادی، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها و تقویت پایه شرکت‌ها و عوامل اقتصادی خود هستند. از منظر نواقع‌گرایی، این رفتارها بازتاب تلاش دولت‌ها برای افزایش قدرت نسبی و تضمین امنیت ملی در یک نظام آنارشیک است؛ به این معنا که هر کشور با استفاده از ابزارهای اقتصادی و تجاری از جمله سرمایه‌گذاری، توسعه انرژی و ایجاد مسیرهای حمل‌ونقل استراتژیک، می‌کوشد جایگاه خود را در عراق تثبیت کند و نسبت به رقبای منطقه‌ای و بین‌المللی برتری نسبی کسب کند. بنابراین، رقابت اقتصادی و تجاری، مکمل رقابت امنیتی است و تحلیل رفتار کشورها در عراق بدون در نظر گرفتن این جنبه‌ها ناقص خواهد بود. با این حال، برخی کارشناسان بر این باورند که اگر رقابت ایران و ترکیه در چارچوب منافع مشترک اقتصادی مدیریت شود، می‌تواند به تعادل منطقه‌ای منجر گردد و عراق را به بستری برای همکاری اقتصادی چندجانبه تبدیل کند (Hiltermann, 2022: 105). اما تحقق چنین چشم‌اندازی نیازمند اراده سیاسی، کاهش تنش‌های امنیتی و گسترش نهادهای حکمرانی شفاف در عراق است؛ امری که در شرایط فعلی، با چالش‌های جدی روبه‌روست.

۴. نتیجه‌گیری

روابط جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه در عراق، با وجود اشتراکات تاریخی، فرهنگی و جغرافیایی، در سال‌های اخیر تحت تأثیر رقابت‌های راهبردی و تحولات ژئوپلیتیکی، پیچیده و متغیر بوده است. عراق به‌عنوان کشوری استراتژیک و هم‌مرز با هر دو کشور، مهم‌ترین عرصه رقابت و گاه همکاری تاکتیکی میان تهران و آنکارا بوده و تعامل دو کشور در قبال تحولات این کشور بازتاب مستقیم سطح و ماهیت روابط دوجانبه آن‌هاست.

هدف اصلی این پژوهش بررسی تأثیر تضاد منافع ایران و ترکیه در عراق بر سیاست‌های خارجی دو کشور و پیامدهای آن برای ثبات منطقه‌ای است. سؤال اصلی پژوهش چنین بود: «تضاد منافع ایران و ترکیه در عراق چگونه بر سیاست خارجی این دو کشور تأثیر می‌گذارد و چه پیامدهایی برای ثبات منطقه‌ای در پی دارد؟» بر همین اساس، فرضیه پژوهش نیز چنین شکل گرفت: رقابت راهبردی ایران و ترکیه در عراق، به‌دلیل تعارض منافع ژئوپلیتیکی، امنیتی، اقتصادی و فرهنگی، موجب اتخاذ سیاست‌های متقابل و واگرا شده است که ثبات داخلی عراق و امنیت منطقه‌ای را با چالش مواجه می‌سازد. یافته‌های پژوهش این فرضیه را تأیید می‌کند و نشان می‌دهد که رقابت ایران و ترکیه در عراق چندبُعدی، پویا و مستمر است.

در بعد امنیتی، ایران با اتکا بر دولت مرکزی و گروه‌های همسو، نفوذ خود را در جنوب و مرکز عراق تثبیت کرده و تلاش دارد قدرت نسبی خود را در برابر رقبا حفظ کند. ترکیه نیز با تمرکز بر اقلیم کردستان، ترکمن‌ها و مناطق سنی‌نشین، نفوذ خود در شمال عراق را گسترش داده است. این رقابت در برخی مقاطع به مواجهات غیرمستقیم نظامی و افزایش تنش‌های منطقه‌ای منجر شده است.

در حوزه اقتصادی، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که روابط تجاری، صادرات و سرمایه‌گذاری میان ایران، ترکیه و عراق در سال‌های اخیر افزایش یافته و رقابت بر سر پروژه‌های زیرساختی، انرژی و قراردادهای اقتصادی اهمیت عراق را به‌عنوان شاهراه اقتصادی و انرژی منطقه‌ای برجسته کرده است. افزایش تعاملات اقتصادی، اگرچه بسترهای رقابتی ایجاد می‌کند، اما در عین حال می‌تواند ظرفیت‌هایی برای همکاری و ثبات منطقه‌ای فراهم آورد.

در بُعد فرهنگی-هویتي، ایران و ترکیه از ابزارهای قدرت نرم شامل رسانه، آموزش، دیپلماسی مذهبی و فرهنگی برای تعمیق نفوذ خود بهره برده‌اند. این رقابت گاه موجب تشدید شکاف‌های

قومی و مذهبی و تضعیف انسجام اجتماعی عراق شده است؛ اما از سوی دیگر، فرصت‌هایی برای تقویت تعاملات فرهنگی و اقتصادی میان جوامع مختلف نیز فراهم شده است.

از نظر ساختاری، روابط ایران و ترکیه در عراق عمدتاً تابع تحولات میدانی، تغییر منافع و اقتضائات محیطی است و بر پایه اصول پایدار بلندمدت شکل نگرفته است. هرچند در موضوعاتی مانند مخالفت با استقلال کردستان عراق شاهد همگرایی تاکتیکی هستیم، اما این همکاری‌ها شکننده‌اند و با تغییر شرایط به واگرایی تبدیل می‌شوند؛ به‌ویژه هنگامی که ترکیه در چارچوب منافع امنیتی یا انرژی‌محور خود با بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای تعامل می‌کند که از منظر تهران تهدید تلقی می‌شود.

از دیدگاه نظری، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که نظریه نوواقع‌گرایی چارچوب تحلیلی مناسبی برای تبیین رقابت ایران و ترکیه در عراق فراهم می‌آورد. هر دو کشور با تلاش برای افزایش قدرت نسبی خود در عراق، در پی تضمین امنیت ملی و منافع راهبردی در برابر سایر بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بوده‌اند و رقابت آن‌ها بازتابی از منطق نوواقع‌گرایانه افزایش امنیت از طریق قدرت نسبی است.

تحلیل ابعاد مختلف این رقابت نشان می‌دهد که ایران و ترکیه با اتخاذ رویکردهای چندبعدی شامل ابعاد امنیتی، اقتصادی و فرهنگی، در تلاش برای تثبیت نفوذ خود و مدیریت رقبا هستند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که روابط تجاری، سرمایه‌گذاری و همکاری اقتصادی میان ایران، ترکیه و عراق در سال‌های اخیر افزایش یافته و می‌تواند بستری برای کاهش تنش و ایجاد ثبات منطقه‌ای فراهم کند.

در نهایت، این پژوهش نشان می‌دهد که درک واقع‌بینانه از ماهیت رقابت ایران و ترکیه در عراق، همراه با پذیرش جایگاه و منافع مشروع هر دو کشور، می‌تواند به طراحی سازوکارهایی برای مدیریت رقابت، کاهش تنش‌ها و ایجاد فرصت‌های همکاری منجر شود. همچنین، ادامه مطالعات و تحقیقات آینده بر تحولات عراق و تغییرات سیاست خارجی دو کشور می‌تواند به بازخوانی و بهبود راهبردها برای ثبات منطقه‌ای کمک کند.

۴-۱. محدودیت‌ها و پیشنهادها برای پژوهش‌های آینده

با توجه به یافته‌های این پژوهش و تحولات اخیر عراق و منطقه، پیشنهاد می‌شود مطالعات آتی به موارد زیر توجه داشته باشند:

- انجام مطالعات میدانی و پیمایشی در عراق و مناطق مرزی ایران و ترکیه برای درک بهتر واقعیت‌های محلی و نحوه تأثیرگذاری رقابت دو کشور بر جوامع محلی؛
 - بررسی نقش بازیگران فرامنطقه‌ای مانند ایالات متحده، اسرائیل و کشورهای عربی در شکل‌دهی به رقابت ایران و ترکیه و تأثیر آن بر تحولات داخلی عراق؛
 - بهره‌گیری از داده‌های اقتصادی و تجاری به‌روز برای تحلیل دقیق‌تر روابط اقتصادی، صادرات و پروژه‌های انرژی میان ایران، ترکیه و عراق و بررسی تأثیر این رقابت بر ثبات منطقه‌ای؛
 - تحلیل تطبیقی رفتار ایران و ترکیه در سایر کشورهای بحران‌زده منطقه (مانند سوریه، لیبی یا قفقاز جنوبی) به‌منظور درک بهتر منطق و الگوهای رقابت این دو بازیگر؛
 - توجه ویژه به تغییرات راهبردی کشورهای منطقه در عرصه سیاست خارجی و تأثیر این تغییرات بر تعاملات ایران و ترکیه با عراق؛
 - بررسی نقش بازیگران غیردولتی و گروه‌های محلی در تحولات عراق و تأثیر آن‌ها بر سیاست‌های خارجی ایران و ترکیه و ثبات منطقه‌ای.
- این پیشنهادها می‌تواند زمینه‌ساز پژوهش‌های جامع‌تر و دقیق‌تر در حوزه روابط ایران و ترکیه و تحولات عراق شود و به طراحی راهبردهایی برای مدیریت رقابت و کاهش تنش‌ها کمک کند.

منابع

- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال؛ فتحعلی، محمد. (۱۳۹۸). «هدف‌ها و مطلوبیت‌های سیاسی امنیتی ترکیه در تحولات غرب آسیا و شمال آفریقا»؛ راهبرد دفاعی، ۱۷(۱)، ۱۶۷-۱۹۵.
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17351723.1398.17.65.6.7>
- مرادی، جهانبخش؛ سهرابیان، اعظم. (۱۴۰۱). «دیپلماسی و قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در عراق نوین»؛ مطالعات سیاست بین‌الملل، ۲(۳)، ۱-۳۶.
<https://ipsj.iauh.ac.ir/article-1-53-fa.html>
- موسویان، سید حسین. (۱۳۹۳، ۲۶ آبان). «چرا اردوغان ساز مخالف می‌زند؟ / داعش ابزاری برای اهداف بلندمدت آنکارا است»؛ نامه‌نیوز، کد مطلب ۳۸۵۶۲۹، namehnews.ir

References

- Akhtar, S. M. (2022). "Houses of Wisdom: A Comparative Study of the Najaf and Qom Seminaries". *Journal of Theological and Academic Knowledge*, 5(1), 1-20.
<https://jtak.scholasticahq.com/article/36568-houses-of-wisdom-a-comparative-study-of-the-najaf-and-qom-seminaries>

- Alfoneh, A. (2013). *Iran Unveiled: How the revolutionary guards is transforming iran from theocracy into military dictatorship*. AEI Press. <https://www.aei.org/research-products/book/iran-unveiled-how-the-revolutionary-guards-is-turning-theocracy-into-military-dictatorship/>
- Altunışık, M. B. (2007). "Turkey's security culture and policy towards Iraq". *Perceptions: Journal of International Affairs*, 12(1), 69–88. <https://dergipark.org.tr/en/pub/perception/issue/48997/625110>
- Aras, B. & Karakaya Polat, R. (2008). "From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey's Relations with Syria and Iran". *Security Dialogue*, 39(5), 495–515. https://www.researchgate.net/publication/238735613_From_Conflict_to_Cooperation_Desecuritization_of_Turkey%27s_Relations_with_Syria_and_Iran
- Aras, B. & Karakoç, J. (2020). "From conflict to cooperation: Desecuritization of Turkey's relations with Syria and Iran". *Turkish Journal of Middle Eastern Studies*, 1(2), 45–60. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tjmest/issue/56473/799455>
- Arşan, E. & Yıldırım, Y. (2014). "Reflections of neo-Ottomanist discourse in Turkish news media: The case of The Magnificent Century". *Journal of Applied Journalism & Media Studies*, 3(3), 315–334. https://doi.org/10.1386/ajms.3.3.315_1
- Bagheri, M.; Omid, A. & Yazdani, E. (2021). "The impact of the Resistance Axis on Iran's strategic depth". *Political Studies of Islamic World*, 10(2), 65–92. <https://doi.org/10.30479/psiw.2021.15493.2994>
- Barkey, H. J. (2019, March/April). "The Kurdish Awakening: Unity, Betrayal, and the Future of the Middle East". *Foreign Affairs*, 98(2), 107–122. <https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2019-02-12/kurdish-awakening>
- Barzegar, K. (2008). "Iran's foreign policy in post-invasion Iraq". *Middle East Policy*, 15(4), 47-58. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1475-4967.2008.00368.x>
- Cagaptay, S. (2014). *The Rise of Turkey: The Twenty-First Century's First Muslim Power*. Potomac Books.
- Cagaptay, S. (2017). *The new Turkey and its discontents*. Oxford University Press.
- Clingendael Institute. (2024). *Misery loves company: Iraq and Iran's electricity and gas dependencies*.
- Dawisha, A. (2013). *Iraq: A political history*. Princeton University Press.
- Dehghani Firouzabadi, S. J. & Fathali, M. (2019). "Turkey's Political Security Goals and Desires Regarding Developments in West Asia and North Africa". *Defence Studies*, 17(1), 167-195. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17351723.1398.17.65.6.7>
- Eisenstadt, M.; Knights, M. & Ali, A. (2011). *Iran's influence in Iraq: Countering Tehran's Whole-of-government Approach* (pp. 1–27). Washington Institute for Near East Policy.
- Elman, C. & Martin, G. (2007). "International relations theory for the twenty-first century: An introduction". In Griffiths, M. (Ed.), *Realism*. Routledge.
- Eslami, S.; Ghasemi Tari, Z.; Kadhodae, E. & Others. (2022). "Pilgrimage and Conflict Resolution: The Case of Interpersonal Contact between Iranians and Iraqis in the Arbreen Walk". *Journal of World Sociopolitical Studies*, 6(3), 539–565. <https://doi.org/10.22059/wsps.2023.356468.1344>
- Grieco, J. M. (1988). "Anarchy and the limits of cooperation: A realist critique of the newest liberal institutionalism". *International Organization*, 42(3), 485–507. <https://doi.org/10.1017/S0020818300027715>

- Gumrukcu, T. (2025, August 14). "Turkey to help Syria with weapon systems, equipment under new accord, source says". *Reuters*, <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkey-help-syria-with-weapon-systems-equipment-under-new-accord-source-says-2025-08-14/>
- Gunter, M. M. (2017). *The Kurds: A modern history*. Princeton: Markus Wiener Publishers.
- Hiltermann, J. (2022). *Iraq's Fragmentation and the Regional Struggle for Influence*. International Crisis Group.
- International Crisis Group. (2022). *Iraq: Competing proxies and the state's fragility*. International Crisis Group.
- Knights, M. & Almeida, A. (2020, May). "Remaining and Expanding: The Recovery of Islamic State Operations in Iraq in 2019–2020". *CTC Sentinel*, 13(5). <https://ctc.usma.edu/remaining-expanding-recovery-islamic-state-operations-iraq-2019-2020/>
- Middle East Council on Global Affairs (MEC). (2022). "The geopolitics of Iraqi Kurdistan's gas reserves: Challenges and prospects" (Issue Brief).
- Moradi, J. & Sohrabian, A. (2023). "Diplomacy and Soft Power of the Islamic Republic of Iran in the New Iraq". *International Politics Studies Journal*, 2(3), 1-36. [In Persian]. <https://ipsj.iauh.ac.ir/article-1-53-en.html>
- Mousavian, S. H. (2014, November 17). "Why is Erdoğan striking a different chord? / ISIS as a tool for Ankara's long-term goals". *Nameh News*, Article code 385629. [In Persian]. namehnews.ir
- Nasr, S. V. R. (2007). *The Shia revival: How conflicts within Islam will shape the future*. W. W. Norton & Company.
- Park, B. (2018). "Explaining Turkey's Reaction to the September 2017 Independence Referendum in the KRG: Final Divorce or Relationship Reset?" *Ethnopolitics*, 18(1), 46–60. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17449057.2017.1365177>
- Reuters*. (2024, April 22). "Iraq, Turkey, Qatar, UAE sign preliminary deal to cooperate on Development Road project". <https://www.reuters.com/world/middle-east/iraq-turkey-qatar-uae-sign-preliminary-deal-cooperate-development-road-project-2024-04-22/>
- Robins, P. (1991). *Turkey and the Middle East*. London: Pinter/RIIA.
- Saleem, Z. & Mansour, R. (2024, March 21). "Responding to instability in Iraq's Sinjar district: A transnational conflict hub". (Chatham House Research Paper). <https://doi.org/10.55317/9781784135980>
- Seloom, M. (2024, April 19). "From Rivals to Allies: Iran's Evolving Role in Iraq's Geopolitics". *Middle East Council on Global Affairs*. https://mecouncil.org/publication_chapters/from-rivals-to-allies-irans-evolving-role-in-iraqs-geopolitics/
- Shafaq News. (2023). "Iraq's imports from Türkiye reach \$13 billion in 2023". <https://shafaq.com/en/Economy/Iraq-s-imports-from-Turkiye-reach-13-billion-in-2023>
- Tasnim News. (2024, July 8). "Iran's non-oil exports to Iraq up 27% in three months". <https://www.tasnimnews.com/en/news/2024/07/08/3118400/iran-s-non-oil-exports-to-iraq-up-27-in-three-months>
- Ulrichsen, K. C. (Ed.). (2018). *The changing security dynamics of the Persian Gulf*. Oxford University Press.

UNDP. (2023). "Funding Facility for Stabilization – Annual Report 2023". United Nations Development Programme.

Waltz, K. N. (2010). *Theory of International Politics*. Waveland Press.